

БИЉАНА МИЧИЋ

И Биљана Мичић (1978, Параћин) – студије српског језика и књижевности завршила је на Студијског групи за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу 2001. године. Магистарску тезу под насловом „*Поезима и поетика Милана Дединца*“ одбранила је 2012. године.

Бави се књиженом критиком и есејистиком. Од 2009. до 2011. године била је у уредништву часописа *Наше стварање*.

Радове је објављивала у стручним и научним публикацијама и у часописима и листовима: *Књижевна реч* (Београд), *Књижевност и језик* (Београд), *Књижевни магазин* (Београд), *Књижевни лист* (Београд), *Књижевне новине* (Београд), *Летопис Матице српске* (Нови Сад), *Градина* (Ниш), *Наше стварање* (Лесковац), *Philogija Mediana* (Ниш), *Прича* (Београд), *Помак* (Лесковац), *Кораџи* (Крагујевац), *Новине Београдског читалаштва* (Београд), *Hereticus* (Београд). Године 2010. београдска Алтера објавила је у библиотеци „Калем“ њену књигу „*Под језиком, над говодом: Огледи о Настасијевићу и Џунићу*“. Године 2012. са Владимиром Мичићем приредила је књигу изабраних радова Николаја Тимченка о Андрићу и Црњанском – „*Између стврности и егзистенције*.“

%

Учествовала је на научним скуповима „Књижевност на дијалекту“ (Лесковац 2006), „Дијалекат и дијалекатска књижевност“, (Лесковац 208) и на 17. Конгресу Савеза славистичких друштава Србије (Сокобања 2009). Од 2001. до 2004. године радила је као професор српског језика и књижевности у Техничкој школи у Лесковцу. Од 2004. године ради у Гимназији у Лесковцу. Школске 2006/2007. године била је сарадник на Филозофском факултету у Нишу на предмету Савремени српски језик III¹

¹ Радна биографија мр Биљане Мичић. *Напомена*: Мичићева се радо одазвала молби аутора ове студије да уступи податке из њеног животописа. Мичићева је писала и о лесковачким писцима. У *Нашем стварању*, бр. 1-2/2010. године, у рубрици „Аутори“, записано је: Биљана Мичић (1978, Параћин) – књижевни критичар и есејист; од 2009. године уредник *Нашег стварања*.- Књиге: „Под језиком, над говором“. Огледи о Настасијевићу и Џунићу. – Објављивала у *Књижевној речи*, *Књижевном магазину*, *Књижевном листу*, *Књижевним новинама*, *Летопису Матице српске*, *Градини*, *Нашем стварању*, *Помаку*, *Philologii Mediana*, *Причи*. – Живи и ради у Лесковцу.

II

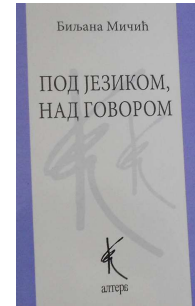
ПОД ЈЕЗИКОМ, НАД ГОВОРОМ – Текстови

Објављени у књизи настали су у времену од 2001. до 2010. године. По тематском критеријуму сакупљени су у две целине. Једну чине огледи о Момчилу Настасијевићу, другу текстови о Слободану Џунићу. Приликом распоређивања текстова о Настасијевићу, пошла сам од оних општијег карактера ка онима који се баве појединим сегментима Настасијевићевог дела. У свим анализама ишло се ка проналажењу извесних поетичних константи у његовом стваралаштву. У књизи су се наша и два текста о Слободану Џунићу, о његовом најкомплекснијем и најбољем роману и његовој најзначајнијој збирци прича. Текстови су за ову прилику пажљиво прочитани и по потреби подвргнути престилизацији и извесним изменама.²

%

Књига огледа Биљане Мичић, насловљена бираном метафоричном и правозначном одредницом „Под језиком, над говором“, посвећена је неколиким аспектима дела Момчила Настасијевића и Слободана Џунића, двојице издвојених писаца чију уметност нападају дубине искона. То су они ретки уметници о чијим се књижевним дометима са поштовањем говори. Нажалост, њихово слојевито дело још увек није довољно истражено; још се због ових писаца поставља питање о задовољењу књижевноисторијске правде. Стога са великим поштовањем дочекујемо одважног, стручном апаратуром опремљеног аутора што је пажњу посветио двојци ретко (али од најугледнијих истраживача по врлетима књижевне баштине) изучаваних стваралаца. Биљана Мичић је млад књижевни посленик која је своја књижевнонаучна начела већ потврдила на неколико научних скупова и на страницама ауторитетних књижевних публикација. Иако је књига пред нама из скромности названа збирком есеја, њу заправо чине стручно утемељене, научно фундиране студије о делима ове двојице писаца.³

(...) Биљана Мичић не изриче вредносне судове (или то чини ретко и суздржано). Она се у првом реду бави стручним научним анализама бројних слојева поетских и наративних аспеката двојице писаца. Тиме се представила као озбиљан књижевни посленик и истрајан истраживач. Она своје назоре формира на тековинама новијих књижевнотеоретских начела о науци о књижевности и уметности речи. Истичући језичке и филозофске димензије у делима ове двојице писаца, она задире у сферу поетичног

² Биљана Мичић, Под језиком, над говором, стр. 133, Алтера, Београд 2010.

³ Драган Радовић, О Настасијевићу и Џунићу; Биљана Мичић: Под језиком, над говором, Алтера, Београд 2010, Домети (Сомбор), пролеће-лето 2012. године, 39. двоброј 148-149

димензионирања језика што је заправо потрага за оном златном жицом која води до мајдана стваралачке суштине.

Књига „*Под језиком, над говором*“ најављује будуће тематске оквире и методолошке поступке младог научника. Књига о двојици писаца који су обележили поезију почетка и прозе краја 20. века, писаца који су употреби језика у литератури померили димензије, представила је Биљану Мичић као истраживача по дубљим слојевима естетског, поетичног и књижевнотеоријског.

III

ПОЕЗИЈА И ПОЕТИКА МИЛАНА ДЕДИНЦА -

Слово о књизи „Песник окованих визија: Поезија и поетика Милана Дединца“ почињемо опаском Чеслава Милоша из осамдесетих година минулог века, данас актуелнијом него у време писања, да су „о поезији написане многе учене књиге и оне, бар у земљама Запада, налазе већи број читалаца него сама поезија“. Опаска не иде на руку поезији, али и те како иде у прилог књизи коју представљамо. Наиме, стваралаштво Милана Дединца одавно се закаменило у анале српске књижевности, иако се, с времена на време, понека песма нађе у избору антологичара, или се у академским круговима поведе реч о остварењима овог песника, есејисте, позоришног критичара и културног делатника чија вертикала траје готово читав век. Интелектуалац суптилних визија, отворен за новине у песничком исказу, свим бићем заокупљен промишљањем о сопственом изразу - носи, у својој раној поезији, обележја српске авангарде, доцније се повезује са надреалистима, да би, у ратном и послератном периоду, до изражаја дошла његова наклоњеност социјалним темама. Учени песник, упоредо са писањем стихова, артикулише своја поетичка начела, па се стиче утисак да се његов невелики опус налази на средокраћи између поетизовања и есејизације.⁴

Аутора ове књиге, Биљану Мичић, познаваоци савремених књижевних збивања знају као суптилног есејисту, ученог историчара књижевности и мудрог књижевног критичара чије су радове објављивали најзначајнији књижевни часописи у нас. Књигом есеја и студија „Под језиком, над говором“ (Београд, 2010) представила се као виспрен тумач поезије и поетике стваралаца особених израза, какви су, рецимо, Момчило Настасијевић или Слободан Џунић. У том правцу иде и остварење које препоручујемо читалачкој пажњи. Књига „Песник окованих визија – Поезија и поетика Милана Дединца“, представља за штампу прилагођен и

⁴ Драган Радовић, Вишеслојна студија, Биљана Мичић, „Песник окованих визија: Поезија и поетика Милана Дединца“, „Altera Books“, Београд, 2014. „Књижевне новине“, 1233-1234, јануар - фебрур 2015. *Напомена:* Прилог је представљен на промоцији ове књиге у ЛКЦ 2. априла 2015. године.

прерађен магистарски рад, а заправо је прегледна, вишеслојна студија која, поред доминирајуће књижевнотеоријске анализе, значајну пажњу посвећује књижевноисторијском лоцирању писца у контексти српске (али не само српске) књижевности прве половине двадесетог века. Највећа део књиге посвећен је самој поезији Милана Дединца, чиме се Биљана Мичић представила као филигрански суптилан аналитичар који поезију осветљава како са значењског, тако и са аспеката асоцијативности, прозодије, стилистике и, напосе, лингвистике. Да се ради о озбиљној мултидисциплинарној књижевнонаучној студији, сведочи и обиман регистар имена, потом информативна и богата библиографија коришћене литературе и, посебно истичемо, попис антологија у којима су заступљени рукописи Милана Дединца. Иако у закључном разматрању констатује да Милан Дединац „није највећи песник своје епохе“, Биљана Мичић истиче да је неправедно „маргинализовање његовог стваралаштва“. Подстакнута овим чињеницама, настала је ова прегледна књига пуна података из историје српске књижевности и аутентичних књижевнонаучних закључака. Подељена у три целине, књига најпре контекстуализује поезију нашег песника у оквиру српске поезије двадесетог века, наглашавајући почетну блискост са авангардним токовима и наклоност такозваној стражиловској струји у нашој поезији и прихватање песништва Бранка Радичевића. Иза тога се ауторка осврће на однос према надреализму, да би се у два поглавља која следе задржала на склоност песника према поетском реализму и интелектуалној лирици. Први део књиге завршава се прегледом критика о Милану Дединцу. Ради боље илустрације опсежности ових студија, навешћемо имена неколицине аутора из Дединчеве библиотеке: Рембо, Дис, Лаза Костић и помнути Бранко Радичевић и, посебно, Растко Петровић. Што се тиче приказа присуства Милана Дединца у критици, Мичићева у други план ставља оцене о Дединчевим остварењима, а истиче наслове Дединчевих књига и песама о којима су значајни критичари и историчари књижевности писали. А писали су Радомир Константиновић, Света Лукић, Петар Милосављевић, Милица Николић, Павле Зорић, Буца Мирковић, Светлана Велмар-Јанковић, Гојко Тешић, Марко Ристић, Зоран Мишић, Хатица Капицић-Османагић и бројни други... Централно поглавље посвећено поетици Милана Дединца сачињено је од неколико кратких и језгровитих студија о поетичким проблемима и феноменима који су заокупљали Дединца. Поменули смо да се наш песник у неколико есеја и биографских бележака освртао на своја остварења и своје поетско и поетичко вјерују. То су и својеврсни експлицитни записи кроз које се може реконструисати и значајна ветрикала стваралачких проблема што су заокупљали песнике. Побројаћемо, илустрације ради, поетичке феномене као што су сопствени израз (или оригиналност), инспирација, традиција, утицаји, положај песника у друштву... Посебно се акцентује сараднички и стваралачки

однос овог песника и Растка Петровића пун интелектуалног поверења и списатељске сугестивности.

Пишући о поезији Милана Дединца, Биљана Мичић се кретала од књиге до књиге, од текста до текста, од песме до песме. И не само то. Она је регистровала и варијанте појединих песама објављиваних у различитим периодима, дотериваних, преправљаних и редигованих руком самог песника. У том настојању је ишла толико далеко да је указивала чак и на евидентне штампарске грешке у неким издањима. Као основа и корпус Дединчевих остварења Биљана је узела књигу „Од немила до недрага“ из 1957. године која је, уједно, послужила и као оријентир за податке о животу и као избор коначних верзија песама нашег песника.

У форми продубљених приказа, Биљана Мичић је обрађивала једну по једну књигу, које ћемо и овде тек побројати: „Зорило и Ноћило певају“, „Јавна птица“, „Пламен без смисла“, „Један човек на прозору“, „Песме из дневника заробљеника број 60211“, „Песнички огледи са путовања по Црној Гори“, „Ноћ дужа од снова: Окована визија“, „Мало воде на длану“ и горепоменута књига „Од немила до недрага“. О свакој од ових књига написана је мала студија. Осветљени су планови: значењски (социјални, психолошки, интелектуални...), приказивачки (описи пејсажа, нарочито црногорских, белешке о дневним и ноћним зрачењима, атмосфера у логору...), прозодијски, версификаторски (грађење стиха - опкорачење, строфа...) и лингвистички (истицање поједних морфолошких особеносте лексике, те синтаксичка организација песама...). Нису запостављени ни мелодија и ритам стихова, што у Дединца није наглашено, будући да је у највећем делу његових песама присутна доза есејзације и нарације.

Овде се намеће једна упитна мисао о смислу оваквог приступа и овакве врсте анализирања. Наиме, у намери да скрене пажњу на што већи број карактеристика и што шири спектар значења Дединчевих остварења, Биљана Мичић је, идући од строфе до строфе, од стиха до стиха, чини се, мало уморила читаоца и запоставила лепоту самих песама. Као да су песме остављене саме себи, удаљене од ових анализа. Мудре опаске о суштини певања и лепоти песама као да су намерно заклоњене пренаглашеним подцртавањем метра, мелодије, конструкција стихова и употребе лексике - оних елемената којима се песме граде и својстава и функције које та грађа има. То се, свакако, правда задатком да се одгонетне поетика Милана Дединца, али нам се, све време, наметала потреба да се, подстицани читањем студије, сусретнемо са самим песамама и есејима Дединца. А то је, заправо, и оно најбоље што оваква научна студија, посвећена уметничком делу, треба да учини и да на најбољи начин ублажи ону опаску Чеслава Милоша којом смо почели осврт.

Као посебну вредност и, рекли бисмо, научном озбиљношћу заклоњен зденац из кога на све стране прскају крупне и свеже поетске капи што крепе, истичемо Биљанине наслове. Онда где не мора да се служи устаљеном и испошњеном научном апаратуром, она осмишљава наслове

поглавља пуне метафора и других поетских орнамената. Било да се ради о цитату или оригиналној конструкцији, поетичност не мањка. Ево доказа: „Та реч која живи – копа по мени“, „Мелодија дисања, глас крвотока“, „Ја сам то око које гледа“, „Три смећа под сунцем, две стопе од ноћи“, „Ропска бденија“... И сам наслов књига „Песник окованих визија“ из домена је чисте поезије.⁵

IV

ПОСТИГНУЋА - На страницама *Постигнућа* Марије Стојановић обједињено је шеснаест књижевнокритичких текстова посвећених савременом српском прозном стваралаштву. Концепција књиге одређена је поднасловом (*Један писац, једна књига*) – сваки од текстова посвећен је конкретној књизи, или одређеном аспекту дела које се разматра. Различиту природу текстова одредиле су различите интенције са којима ауторка приступа одређеној књизи – једни имају форму осврта, други форму приказа, а неки се приближавају жанру есеја. Радови откривају духовне преокупације ауторке: предмет њеног интересовања јесу писци који представљају стожере српске књижевности и њене врхунске домете, затим аутори који су на неки начин постављали нове смернице у развојном току српске књижевности, или они ствараоци који су се наметнули актуелношћу свог стваралаштва.⁶

Поступак којим ауторка приступа одабраним ауторима и делима открива њену склоност ка бављењу конкретним проблемом који сагледава у контексту дела, или, шире, у контексту целине опуса одређеног ствараоца. У том смислу, ширином захвата издвајају се текстови посвећени Светлани Велмар Јанковић, Павлу Угринову и Саше Хаџи Танчићу. У њима се налази својеврсна скица за поетику ових књижевника, било да у случају Светлане Велмар Јанковић говори о њеној лектури, идејним исходиштима, изразу и односу према језику, било да образлаже однос локалног и универзалног у прозном изразу Саше Хаџи Танчића, или представља генезу стваралаштва Павла Угринова. Из шире представљеног контекста, ауторка долази до конкретних тема – до присуства поднебља јужне Србије и Вучја у *Прозрацима* Светлане Велмар Јанковић, до митологије локалног која код Саше Хаџи Танчића прераста у универзалну митологију, до теме трагања за правом љубави као лајтмотивом стваралаштва Павла Угринова.

⁵ Напомена: Преносимо комплетан прилог песника и књижевног критичара Драгана Радовића. Драган Радовић („Књижевне новине“, 1233-1234, јануар-фебруар 2015)

⁶ Биљана Мичић, Марија Стојановић, *Постигнућа: Један писац, једна књига*. Напомена: Опширније у поглављу о Марији Стојановић.

Текстови о Кишовој *Енциклопедији мртвих*, Пекићевом *Успењу и суноврату Икара Губелкијана*, Тишминој *Употреби човека* издвајају се чињеницом да они своје место проналазе у мозаику књижевноисторијских, књижевнокритичких и књижевнотеоријских монографија и студија посвећених стваралаштву ових писаца. Марија Стојановић и овде бира конкретну тему: мотив смрти код Киша, приповедачке поступке и симболичка значења простора код Пекића, док код Тишме трага за хуманистичким порукама дела о употреби човека у рату и у миру.

Трећу групу чине текстови којима је ауторка лесковачку културну јавност упознавала са појединим остварењима савремене српске прозе. Без обзира на то што је реч о писцима различитих оријентација и различитих наративних и стилских поступака, у свим приказима ауторка полази од одређења теме дела, његовог жанра и места у корпусу савремене српске прозе, затим преко представљања основних елемената дела долази до указивања на евентуалне новине које разматрано дело доноси, завршавајући приказ изрицањем критичког суда.

Окупљени на једном месту, ови текстови не откривају само тренутна интересовања ауторке – њену замишљеност над питањима, проблемима и уметничким поступцима присутним у савременој српској прози. Информативни, прегледни и јасни, они отварају врата једне ненаметљиве али богате критичке радионице, откривајући отворен, заинтересован, луцидан и јасан критички дух Марије Стојановић која осећа о чему треба проговорити и зна на који начин то треба учинити.

V
САЗДАЊА - Књига *Саздања* Марије Стојановић сачињена је од књижевнокритичких текстова посвећених савременом српском песништву. Поднасловом *Десет књига – десет песника* одређена је њена концепција. На страницама *Саздања* нашли су се текстови о појединим песничким збиркама оних аутора који су прекретнички деловали на токове модерне српске поезије, или оних чије се песништво у мноштву струја које те токове прате издваја аутентичношћу поетског гласа.⁷

Одабраним збиркама ауторка приступа са утврђеног становишта: најпре у форми кратког резимеа предочава допринос песника развоју и многоликости нашег модерног песништва, указујући на кључна места његовог поетског идентитета, било да је реч о мотивској, композиционој,

---

⁷ Мр Биљана Мичић; Препорука за књигу *Саздања* Марије Стојановић. *Напомена*: Опширније у поглављу о Марији Стојановић.

семантичкој, или језичко-стилској равни. Интерпретацију поткрепљују одабрани стихови, тако да се у овим текстовима смењују гласови песника о којима је реч и коментари ауторке.

Књигу отвара текст о *Дивном чуду* Миодрага Павловића. Након подсећања на Павловићев значај у развоју српског послератног песништва и ситуирања овог пева у контекст његовог стваралаштва, указује се на најзначајније елементе структуре и посвећује посебна пажња идејном слоју пева.

Слично је структурисан и текст о Јовану Христићу, с тим што је пажња посвећена и функцији цитата и алузија у Христићевом песништву, а учињен је и осврт на особености версификације.

Огледи о Ивану Лалићу и Бранку Миљковићу издвајају се по ширем постављању теме. У њима креће од поетичких начела која су одређујућа за њихову поезију и одабране збирке разматра у поетичком кључу. Најпре издваја мотивске кругове, потом их разматра у контексту збирке и целокупног стваралаштва, да би песмама које сматра најзначајнијим приступила интерпретативно.

Поезији Слободана Ракитића приступа из нешто другачије перспективе. Означивши централне теме његовог песништва, приступа тематско-мотивској анализи збирке *Земља на језику*.

И у песништву Петра Цветковића и Симона Симоновића трага за мотивским преокупацијама, истичући оно што је одређујуће за њихов поетски профил. Песништво Раше Ливаде привлачи пажњу не само мотивским склопом већ и визуелним изгледом песама, тако да у његовој поезији разматра удео интерпункције, ритмичку организацију и специфичан начин обликовања стихова.

У књизи су се наша два текста посвећена песницимама – један о збирци *Гимназијски тренутак* Гордане Годоровић, други о збирци *Девет ружа* Снежане Минић. Иако су у коментару уз књигу сви текстови одређени као огледи, поменути два ближа су форми осврта.

Књига *Саздања* представља један доживљај савременог српског песништва, без књижевноисторијских претензија. Из наслова текстова чита се оно што ауторка у значењском смислу сматра одређујућим за песничке збирке о којима пише. Сам избор открива оно за чим Марија Стојановић у поезији трага – пре свега, за универзалним вредностима песништва, али и за оним обележјима у којима се огледа аутентичност одабраних песника.

Поднаслов *Десет књига – десет песника* пандан је поднаслову претходне књиге Марије Стојановић (*Постигнућа: Један писац – једна књига*). Првом књигом представила је свој начин тумачења савремене српске прозе, овом, која представља продужетак претходне, и свој начин читања и разумевања савремене српске поезије.

VI

БИЉАНА МИЧИЋ О ЗБИРЦИ „ИСПРЕТУРАНО ВРЕМЕ“

– Песничка збирка Данијеле Радовановић *Испретурано време* већ самим својим насловом сугерише поетско-мисаони захват у оно што је ван граница видљивог. Исписујући модеран песнички мит о постанку и трајању времена као необичног аутономног и аутохтоног бића, ауторка износи своје искуство у судару са временом које се раслојава у неколико семантичких равни: време као апстрактна метафизичка категорија, време као егзистенцијална категорија људског трајања, најзад, лично искуство у сусрету са током времена, обележено напором да се пронађе сопствено место у космосу.⁸

Збирка показује висок степен унутрашњег сагласја. На свесно усаглашавање делова целине указује брижљив распоред песама по циклусима. Поетско варирање мита о прапочелу условило је компоновање циклуса у знаку митског броја седам, симбола стварања, вечног кружења, трајања, неуништивости. Циклуси „Велика обмана свемира“, „Дарови времена“ и „Испретурано време“ имају по седам песама. Једино ће циклус „Црвоточине времена“ имати, у складу са насловом, једну песму више, можда и зато што се у завршној песми овог циклуса зачиње бескрај. Повезаност између песама остварује се не само унутар једног циклуса већ на нивоу читаве збирке. Кореспонденција се остварује на тематском, семантичком и језичкостилском плану. Тако ће, на пример, песма „Женско време“ из првог циклуса дозивати песму „Мушко време“ из другог; песма „Неко ко је једном отишао“ наћи ће свој одјек у песми „Неко ко се једном вратио“, а „Зачеће бескраја“ из трећег циклуса продужиће се кроз песму „Рађање бескраја“ из последњег. Од почетка до краја кроз лирску нарацију и имагинацију може се пратити поменута тематско-мотивска усмереност збирке, од космогонијског мита о настанку времена до понирања у нутрину властитог бића, која сугестивно преноси јединствену песничку визију пролазности и трајања. Семантичка тежишта циклуса јесу стихови које ауторка бира за мото сваког од поглавља. Прочитани у низу, откривају донекле песничку асоцијативну логику:

*И роди се на истоку империја зачета у заблуди;
Спора са временом никада није ни било.
Људи су га измислили да би повремено могли да буду изнад њега;
Не одлазимо нити долазимо,*

⁸ Мр Биљане Мичић, изагање на промоцији збирке у ЛКЦ 26. фебруара 2015. године (опширније о Д. Радовановић у поглављу о њеном стваралаштву). *Напомена:* Поред ауторке, о збирци су говорили Данило Кошић и Маре Каранфиловић, професорица књижевности, директорица Школе за текстил и дизајн у Лесковцу, а програм је водила уредница у ЛКЦ Слађана Младеновић.

*само лутамо несталним црвоточинама времена;
Онај који је живео вечно није био песник,
само је умео с временом.*

Тежиште ове збирке, основна слика, кристалizacionи центар из којег се гранају сва друга значења јесте време. Оно се испољава као биће зооморфне и антропоморфне природе – оно је и покисло, и бесано, пргавао, и лагано. Оно има зубе, несташно је, превртљиво, али и сурово и неумољиво. У његовом неумитном ходу огледа се терет нашег постојања: *Али глад не зна за милост/ неће поштедети никога/ појешће све/ и себе.*

Кругу песничких мотива збирке се у завршном циклусу придружује и тема уметничког стварања, а „Моја песма“ из тог, завршног циклуса, аутопоетички је текст који и демистификује и мистификује настанак песме. Испод овог, тематско-мотивског плана, налазе се слојеви осећајности и мисаоности којима се задире у област антропологије, естетике, социологије и психологије. Време је повод за лирске контемплације и за бројна осећања од којих се меланхолија намеће као доминантно. Од најстаријих, паганских времена до нашег доба, које је у лирској визији ауторке конкретизовано представом урбане средине и елемената савременог свакодневља, човек је у узалудном, идеалистичком напору да савлада време и досегне бескрај. Наше трошно трајање обележено је дуалистичким сударом добра и зла, које је у корену самог постанка, на шта ће у песми „Зачеће бескраја“ ауторка алузијама упутити: *Зато није могуће решити/ велику загонетку/ који је од двојице створитеља/ одговоран за/ нови почетак/ Први се заклиње у десет заповести/ да иритантно чудовиште није плод/ његове уобразиље/ Други у све познате кругове од којих се/ леди крв/ да му такав поредак ствари/ дугорочно/ не иде у прилог.*

И управо се у овом сегменту отвара још један слој збирке *Испретурано време* – интертекстуалност. Реинтерпретација древних митова и њихова контекстуализација у савременом добу, богат сплет асоцијација и алузија – одражавају ерудицију ауторке, а најуспелије песме захтевају управо таквог читаоца. У равни форме, синтаксе, кондензованог лирског израза песнички субјект ове збирке дозива у свест глас песничког субјекта *Споредног неба* и *Непочин поља* Васка Попе. Згуснута метафорика доприноси сугестивности ових песама, а њихова уметничка снага и лепота произлазе пре свега из посебно обликованих песничких слика и вишезначних вербалних знакова који изазивају бројна питања: Какво је наше место у времену? Јесмо ли достојни времена и свог трајања у њему? Како га савладати? Колики је значај памћења и зашто је памћење често казна, а заборав благодат? Све песме испеване су у слободном стиху. Ритмомелодијски ток одређен је семантичким целинама и синтаксичком интонацијом. Ниједна песма нема устаљен метрички образац, али ће се у појединим песмама, на нивоу строфа јавити паралелизми, или доследно

спроведена композиција на контрастном принципу, из чега произлази нарочит ритам, па се те песме истичу наглашенијом мелодичношћу у окружењу стихова у којима превагу над слојем звучања има слој значења. Таква је, на пример, песма „Све што нам време није рекло“. У језичком слоју истиче се и ауторкино поигравање са фразеологизмима и вербалним клишеима, који чине окосницу песме „Моје време“.

VII

ПРИЧЕ СА ХИСАРА - Збирку која је пред нама чине 42 кратке приче, повезане општом насловном синтагмом – *Приче са Хисара*. Изузев ове просторне одреднице, у причама није одређен хронотоп, ни место, ни време дешавања. Ипак, наслућујемо неколико временских равни. Овим причама успоставља се вертикална оса времена која повезује давно прошла времена са савременим светом и животом. Тематски, ови прозни записи распоређени су у три циклуса. Прва два имају семантичке наслове који наговештавају идејну окосницу – *Одговори живота* и *Индекс црвен од стида*. Последњи циклус носи назив који сугерише намеру да се окупе различите цртице из живота – *Приче свакојаке*. Све приче из збирке постижу сагласност у домену поруке, истичући општу моралну хипокризију и позивајући на повратак основним моралним начелима, алтруизму, пожртвовању и саосећању, захваљујући којима је човечанство и опстало. Приче из првог циклуса израстају из наталоженог искуства наше народне предаје. Оне одражавају морални кодекс заједнице, народна веровања, обичајне норме и табуе. Ове су приче израз колективне свести да се основе традиционално-моралног кодекса морају поштовати. Људске особине препознају се у ситуацијама које намећу искушење. Представљене ситуације нису свакодневне, оне су судбинске. Приче груписане око централне теме првог циклуса (зло у свету и зло у човеку) имају дводелну композицију: представљен је најпре грех, а потом казна. Традиционално-моралне норме не познају праштање за прекршиоца правде или забране. У неким причама се разрађује веровање у табуе, што је део колективне свести нашег народа. Забране се морају поштовати. Као део традиционалне културе јавиће се и клетва – посредно или непосредно изречена, која потврђује народно веровање у магијску моћ речи. Ове слике и представе упућују на књижевност насталу у народу, а насловом збирке успоставиће се веза између прича првог циклуса и наше завичајне збирке народног стваралаштва коју нам је прота Драгутин Ђорђевић оставио. Супротстављањем богатства и сиромаштва у спрези са моралом и неморалом, кршење забрана, непоштовање светиња, огрешење о племенитост и чистоту одражавају нашу патријархалну културу, а став заједнице потенциран је безличним глаголским формама –

прича се, говори се и сл. Тај морал традиционалне културе и традиционалних веровања препознајемо у наслову чувене народне баладе: *Бог ником дужан не остаје*. Десиће се у овим причама и сусрет са оностраним, више у домену народне фантастике, мање као психолошка пројекција због гриже савести услед начињеног греха. Заумно је ту да грешника казни, а заједницу опомене. Део ових прича има тематику из рата. Не знамо о ком се рату конкретно говори, али на основу лексике можемо претпоставити да су то ратови који нам временски нису далеко. Убиства, отимања, разарања и уништавања указују (уз експликацију уводне максиме из прича *Телевизор* и *Гелер – Ко се лати мача, од мача ће страдати*, и *Што је отето, то је проклето*) и на дехуманизацију човека и деструкцију свих људских вредности у рату. Други циклус укључује социјалне мотиве и временски нам је близак, препознатљив. Ове приче доводе у питање интелектуално поштење, професионалну етику, представљајући, крајње веристички, инцидентне ситуације из високог, академског света. Истина о свету никада није само једна, али овде су укрштене две перспективе – оних који узимају, али и оних који дају. У овим причама правда није увек задовољена. Задовољни су поједини актери, спремни на све да до циља дођу. Она исконска, народна, бескомпромисна правда овде постаје римска богиња са повезом преко очију, која намерно жмури пред истином. Отуда неке од прича из другог циклуса добијају хумористичко-иронијску интонацију. Приче из трећег круга су разнолике. Неке садржински кореспондирају са претходним причама, у неким, међутим, изостаје казна за почињене грехове, за разлику од оних из првог циклуса, где казна доследно стигне грешника. Неке од њих (о брачној превари, о судбини и грешкама младости) настају из проширене анегдоте. Из иницијалног мотива развија се кратак сиже са обртом и поентом на крају. Односи у породици, брачно неверство, похлепа, сиромаштво, несрећа, правда (људска и она судска) смењују се у последњем кругу прича попут исечака из наших живота. Неке слике из живота својом суровошћу делују готово надреално и сугеришу не само слику света, у којем зло одвајкада обитава у разним појавним формама, већ и трагичну слику друштва које не мари за егзистенцију обичног, малог човека. Мрачна визија друштвене стварности биће и домановићевски заоденута у форму сна у причи иронијски названој *Срећа*, а сам сан сажета је, упечатљива слика наше Страдије. И алегоријска, шаљиво-иронијска слика о разговору Булче и Тулче успоставља везу са чувеним *Размишљањем једног обичног српског вола*. Збирку одликује традиционална форма приповедања. Мотивација је доследно спроведена. Нема задирања у психолошку димензију личности – ликови су супротстављени по доминантној црти карактера. У свакој од прича представљен је по један догађај и приче су упечатљиве управо по специфичној радњи. Нема развијених описа и рефлексива, али се често јави сажет коментар на крају. Успоставиће се и дијалог са читаоцем, чиме

се ствара илузија усменог приповедања. У *Причама са Хисара* нема новина у формалном, жанровском и мотивском смислу, већ у смислу јединствених, јасно, транспарентно исказаних порука – својеврсних савета за живот – и позива на повратак ризници искуства наших старих, коју смо давно почели да напуштамо, несвесни да напуштајући њу, напуштамо сами себе.⁹

VIII

ЗРНА, РАСАД, ЖЕТВА ЈОВАНА ПЕЈЧИЋА - У

темељу духовног и стваралачког напора Јована Пејчића на широком, разуђеном пољу проучавања књижевности и мисли о њој лежи принцип тројства из којег произлазе и у који се стапају бројни токови његових мисли и деловања. Три су главна подручја његовог књижевног рада: Јован Пејчић је, пре свега, истраживач и мислилац у сфери науке о књижевности и оних дисциплина које су с њом повезане; потом, Јован Пејчић је антологичар, састављач антологија

српских молитава, похвалног беседништва и похвала; најзад, Јован Пејчић је приређивач бројних дела српских писаца двадесетог века.¹⁰

У Пејчићевом бављењу књижевном науком испостављају се три главне области – национална књижевна историографија, књижевна критика и историја националне културе – области оделите, самосвојне, а поново, у сталном додиру и прожимању, јединствене. Идеја о јединству књижевног зналства чини кохезивну нит између досадашњих ауторских дела Јована Пејчића. Пре свега, то важи за трокњижје обједињено поднасловом „Појмови/ поимања”: Тајна и крст, Знамења и знаци, Профил и длан; затим за трокњижје сачињено из огледа и критика, одређено насловом прве књиге: Облик и реч критике, Књижевни свет – критичка свест, Основ, оквири, праг. По области истраживања (српска књижевна историографија и српска књижевна критика) књига *Зрна, расад, жетва* надовезује се на књигу *Почеци и врхови*. Да ли ће се и овај циклус заокружити у

⁹ Уводно излагање мр Биљане Мичић на промоцији књиге проф. др Драгана Радовановића у Лесковачком културном центру 7. априла 2015. године.

¹⁰ *Напомена:* Излагање мр Биљане Мичић на промоцији књиге Јована Пејчића, марта 2016. у ЛКЦ. Јован Пејчић је критичар, историчар књижевности, есејист и антологичар. Дело „Зрна, расад, жетва“ трећа из серије књига које се баве српском науком о књижевности, односно проучавању српске литературе. У њој се расправља, преиспитује и вреднује оно што је критика српске књижевности, истражују се почеци критике, књижевне историографије и уопште науке о српској литератури код нас. Аутор Јован Пејчић каже да овога до сада није било и да ће то показати првим од четири предвиђена тома књига из ове области који носе наслове „Путеви српске науке о књижевности“. По речима вишег стручног саветника Матице српске Драгане Тодоресков ова књига представља важно књижевно-историјско и књижевно-теоријско стежиште укупног књижевног зналства овог аутора и оно у себи обједињује текстове посвећене истраживачима српске књижевности и то онима који су усмерени на проучавање историје српске књижевности, о чему говори прва целина у књизи и оне који се баве књижевном критиком, о чему говори друга целина књиге.

трокњиже, или ће га наткрилити велика синтеза, која се овом књигом сасвим јасно помаља – показаће време.

У разматрању феномена књижевног стварања и књижевног знања, са свим видовима њиховог испољавања, Јован Пејчић се бави почецима, континуитетом и стваралачким врхунцима. Његови се радови читају у три нивоа – раван самог текста (да тим општим именитељем покријемо сву жанровску разноликост његових радова), затим раван напомена, информативних и интригантних као и основни текст, најзад, детаљно наведена литература која прераста у библиографију о истраживаном феномену.

Књига Зрна, расад, жетва значајан је композициони елемент широке визије српске књижевности, српске књижевне критике, историографије и културе коју у неколико деценија дугом раду конструише, преиспитује и својим аутентичним пером осликава Јован Пејчић.

Композиција књиге је тријадна: након општег теоријског и програмског текста „На почетку” следи поглавље „Српска књижевна историографија” са три одељка („Освит”, „Зенит”, „Плодови”) и поглавље „Српска књижевна критика”, са ужим насловом „Суседства”. Завршно поглавље „Краја нема” имплицира отвореност структуре, препознатљив Пејчићев поступак, присутан и у претходним књигама, да поменемо монографске студије Заснови Глигорија Возаровића, Милан Ракић на Косову, или Поетику књижевног разговора и књигу Профил и длан.

Идеја о јединству, целини књижевне науке која почива на тројству њених темељних начела (афирмације – у сфери књижевне критике, актуализације – у домену књижевне историје и упоредно-књижевних истраживања, и проблематизације – у теоријским и естетичким преиспитивањима) у основи је књиге Зрна расад, жетва. Са истих теоријских основа Пејчић полази и у преиспитивање, вредновање и превредновање наше књижевне науке – пре свега српске књижевне историографије и српске књижевне критике. Доводећи у везу текстове који су настајали, како сâм истиче, у временском распону дужем од три деценије, сада осветљене новим сазнањима и увидима, Пејчић успоставља временску вертикалу наше књижевне науке и у савременом контексту актуализује, проблематизује, али и афирмише одређене закључке, идеје, методолошке приступе који су обележили трајање наше књижевности и мисли о њој.

Први део књиге посвећен је почецима и развоју српске историје књижевности, чије трајање, за разлику од књижевне критике и есејистике, није систематично представљено. Аутор наводи списе у којима има елемената књижевне историографије, почев од Доситеја, Соларића и Лазара Бојића, коментарише њихову жанровску природу и одређења претходних истраживача. Пејчићев приступ проблемима може се представити на примеру одељка посвећеног „Памјатнику” Лазара Бојића, који је одређиван као прва српска историја српске књижевности (српска, с

обзиром на допринос иностраних историчара и тумача српске књижевности: Јозеф Добровски, Павел Јозеф Шафарик и Александар Николајевич Пипин, који аутор нарочито истиче). Пејчић се најпре прецизно осврће на одређења претходних истраживача, нарочито на закључке Мирјане Стефановић. Суд не износи пре него што прокоментарише рецепцију њеног става у књижевној науци. Тек иза тога следи коментар: „Памјатник је значајан корак на путу конституисања српске књижевне историографије, али није историја националне књижевности у изворном значењу речи.”

Овакав приступ проблемима чини да се Јован Пејчић креће од изворног текста књижевног историчара/ критичара, преко рецепције њихових идеја које посматра у ширем контексту књижевне науке и културе, до повратка на сам текст и изношења сопственог става.

Централно место у првом делу књиге припада најутицајнијем историчару српске књижевности, Јовану Скерлићу. Кроз две расправе представљен је Скерлићев допринос како историји књижевности, тако и књижевној критици. Спор о томе које је подручје Скерлићевог деловања важније аутор одбацује као беспредметан. Скерлић је синтетичар у чијем се раду јасно оваплотила идеја о јединству књижевне критике и историје књижевности. Нарочита пажња посвећена је Скерлићевом неслагању са Љубомиром Недићем, који је на критику и историју књижевности гледао као на оделите области. Писац Историје нове српске књижевности успео је да споји области које су у његово доба биле раздвојене - „историјски сцијентизам и критички субјективизам”. Његов критички метод представљен је поступно, од првог огледа који ће програмски одредити даља Скерлићева интересовања („Догматска и импресионистичка критика”), преко других радова који откривају његове теоријске дилеме, али и утемељују нарочит тип критике који је код нас инаугурисао. У осврту на Скерлићеву лектуру Пејчић констатује да „оно велико и непоновљиво у Скерлићевом делу почиње тамо где престају сви утицаји”.

На исти начин прати настанак Историје нове српске књижевности, кретање и сазревање идеје о синтези српске књижевности 18, 19. и почетка 20. века. Иако саму Историју Скерлић не снабдева разложним теоријским и методолошким образложењима, коментарима о периодизацији која се предлаже, он сажима закључке претходника и упућује на своје текстове у којима се тим питањима бавио. Представљањем књижевноисторијског метода Скерлићевог, његових вредносних полазишта, те огромне ширине увида која се крије иза формалне сажетости, аутор потврђује да, упркос грешкама, Историја нове српске књижевности доноси најјезгровитији и најтачнији опис збивања, кретања и померања у српској књижевности од почетка двадесетог века до Првог светског рата. И овде је истакнута мисао о оригиналности Скерлићевог талента. Ученик Жоржа Ренара иде даље од свог учитеља, јер је поседовао изузетну способност „стваралачког асимиловања и надграђивања постојећих знања и искустава”.

Најчешће коментарисан проблем у овом делу књиге јесте питање о континуитету и дисконтинуитету српске књижевности. Оно се наговетава текстом о методолошком вишегласју раних српских историчара књижевности, које, ипак, повезује заједничка карактеристика – филолошки приступ, тј. питање језика које је у средишту спора о српском литерарном 16. и 17. веку. Овај проблем је тема окосница радова посвећених Ђорђу Трифуновићу и Милораду Павићу.

У разматрању трећег (коначног) издања Старе српске књижевности Пејчић објашњава њену генезу, доводећи је у везу са претходним Трифуновићевим делима. Осврће се на рецепцију књиге у научној мисли, али посебну пажњу посвећује Трифуновићевом односу према миту о дисконтинуитету српске књижевности, јер управо његово решење истиче као целовито и научно свеобухватно образложено, сагледано у ширем контексту других православних књижевности, које су такође пролазиле кроз процес преласка из источноевропске, византијске у западноевропску културу. Једина Пејчићева примедба односи се на начин на који Трифуновић именује то прелазно доба изумирања старе и рађања нове књижевности и предлаже да се призове „суптилнији термин” – преображај – како би се тај процес претапања и уливања јасније представио.

И у представљању великих синтеза Милорада Павића (Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век), Историја српске књижевности класицизма и предромантизма, Рађање нове српске књижевности) посебно се задржава на Павићевој слици историјског развитка српске књижевности као јединствене и аутохтоне целине. Аутор истиче да је Павић својим истраживањима доказао неутемељеност теза његових претходника о дисконтинуитету у расту српске књижевности, наглашавајући да су то „само приче без покрића, сведочења без доказа, тестамент без печата”. Од посебног значаја у испитивању литерарне прошлости јесте духовно-историјски контекст, па се у видокругу истраживача морају наћи и збивања у сферама историје народа, цркве, ликовних уметности, просвете и језика. (Овом проблему посвећен је посебан рад у књизи Почеци и врхови – „Тестамент без печата”).

Одељак о српској књижевној историографији заокружује рад о Мирољубу Стојановићу у коме су представљене различите области његовог делања (поетика, историја националне књижевности, упоредно проучавање македонске и српске књижевности) и Стојановићев допринос свакој од њих. Нарочита пажња посвећена је његовом компаративном методу који се доводи у везу са идејама Веселовског; затим истраживању књижевности југа Србије утемељеном на начелима афирмације и проблематизације, односно преиспитивања и превредновања; најзад, књижевнотеоријским појмовима транспозиције и идеализације које је Стојановић научно образложио и одбранио.

Други део књиге отвара текст у којем се теоријски утемељује појам критике. И у овом одељку Пејчић трага за почецима књижевне критике и

есејистике, али проблем посматра из секундарне перспективе. Наиме, он наводи и коментарише ставове истраживача Славеносербског магазина Захарије Орфелина у којем су зачеци српске књижевне критике, посебну пажњу посвећујући „Предисловију” (предговору). Најинтригантнијим сматра мишљење Павла Поповића, не само по чињеници да Поповић ту препознаје самостални есеј већ и по површном читању потоњих истраживача који су превидели Поповићев став и занемарили његове импликације – повлачење почетка српске књижевне есејистике за две деценије (од Доситеја ка Орфелину).

Представљање критичких идеја Љубомира Недића као претходнице, теоријске антиципације неких важних књижевнонаучних парадигми двадесетог века у европи и свету, повод је за шири осврт на постојање сродних духовних процеса који нису узроковани утицајима. Појаву познату онтологији и гносеологији стварања разматра кроз мисао европске компаратистике, упућујући даље на закључке истраживача који су идеје Љубомира Недића, оснивача модерне књижевне критике код Срба, доводили у везу са конкретним методолошким усмерењима двадесетог века.

И у тексту о Исидори Секулић, о њеном поимању појма и природе критике указује се на сродност њених идеја са идејама Бахтина, Јакобсона, Ингардена, Барта, Женета, Нортропа Фраја. Нарочито се истиче њено схватање књижевне критике као самосталне гране књижевности, као посебног вида књижевног стварања.

У новом, савременом методолошком вишегласју, Јован Пејчић у овој књизи као аутентичне критичарске гласове издваја Петра Џацића, Владету Јеротића, Мирослава Егерића, Предрага Палавестру и Милослава Шутића: Петра Џацића по напору да осветли „естетску реалност дела” и културу која се у њему огледа; Владету Јеротића по ширини духовноисторијских дисциплина које укључује у своја истраживања; Мирослава Егерића по моралу и слободи критике; Предрага Палавестру по залагању за критички плурализам; Шутићев феноменолошки приступ по поступности и комплексности у приступу материјалу. Истицање вредности, али и мањкавости одређеног конкретног приступа потврђује мисао с почетка књиге – разложно, утемељено, далекосежно испитивање литерарног феномена у свим разноликим видовима његовог испољавања могуће је једино из тројства темељних начела књижевне науке.

Књигу заокружује одељак „Краја нема” у којем су се нашле литерарно-теоријске рефлексије о усуду мишљења и писања: „Наизгледно”.

Насловом, композицијом, структуром, идејом водиљом, књига Зрна, расад, жетва потврђује принцип тројства који обележава књижевнонаучни рад Јована Пејчића. Она указује на континуитет наше књижевности, на развој мисли о њој, на почетке и врхунце, претече и следбенике, на њихове истине и заблуде. Она свој значај и интегритет остварује у сфери српске науке о књижевности, српске културе, самим тим и у сфери очувања

националног бића српског народа. Намењена превасходно стручним, научним и академским круговима, она може да поучи и упуту на чињенице и релевантну литературу о питањима која разматра; она опомиње на одговоран однос према књижевној, уопште културној прошлости и на потребу перманентног бављења њоме – описивања, испитивања, вредновања и превредновања. Коначно, књига Зрна, расад, жетва позива на дијалог о питањима књижевности (и културе) у којима се као народ огледамо. Њен наслов одражава оптимизам и веру да правих саговорника још има и да се, након плодне жетве, по давно узораним пољима баца зрневље за нова клијања и даља растења.

IX

ЈЕЗИК И ДУХ У НАРОДНИМ ЛЕГЕНДАМА И ПРЕДАЊИМА ИЗ ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА -

Народно стваралаштво одређенога краја, поред тога што је драгоцен извор за проучавање усмене уметности речи, омогућује увид у народна веровања, обичајне норме и табуе, у свакодневну животну праксу ондашњих људи. На основу народног стваралаштва могуће је изградити карактеролошки профил народа у којем је сачувано. Бележено на изворном дијалекту, фолклорно благо права је ризница за дијалектологе у смислу проучавања аутентичних дијалекатских црта, али и за сагледавање њиховог повлачења пред књижевним језиком.¹¹

У збирци Српске народне приповетке и предања из лесковачке области¹² налази се прозно народно стваралаштво лесковачке Мораве, које је од 1953. до 1971. сакупљао прота Драгутин Ђорђевић, а које је према међународном каталогу разврстала и потребном научном апаратом опремила Нада Милошевић – Ђорђевић. Према напомени сакупљача, сви записи забележени су на изворном дијалекту и, мада има доста преплитања са књижевним језиком, једна од важних карактеристика приповедача јесте задржавање изворне акцентуације.

Из обимнога корпуса, за ову прилику одабрали смо народна предања и легенде из лесковачког краја, јер она у највећој мери дају могућност етнолошке интерпретације.

Од међународном класификацијом утврђених врста предања¹³ у лесковачкој збирци препознајемо етиолошка („Зашто се слунце неје оженило“, „Зашто човек тули главу“, „Како је Господ створио жену“, „Како је постанула шеница“, „Зрно пшенично ко крушка големо“, „Зашто

¹¹ Биљана Мичић, Језик и дух у народним легендама и предањима из лесковачког краја, Наше стварње, Лесковац, 2009. стр. 178.

¹² Драгутин Ђорђевић, Српске народне приповетке и предања из лесковачке области, САНУ, Београд 1988.

¹³ Напомена: Видети о томе: Радмила Пешић/Нада Милошевић-Ђорђевић, Народна књижевност, Требник, Београд 1997.

здетвина снаоди правога човека“...) и демонолошка и митолошка („Два побратима“, „Муж вампир“, „Пцоглави“, „Пцоглав, поп и ђак“, „Деца и дивљан“, „У лојзе за крушке“, „У гробље за крстачу“, „Пицика свекрва и добродушна снајка“...).

У садржајном и формалном погледу, ова предања могу се разврстати у три групе. Прву групу чине предања у којима је кратко објашњење неке појаве, дато у нарацији. Другу групу чине предања у којима из иницијалног мотива произлази развијенија фабула у којој се смењују наративни сегменти и дијалози. Она су и најбројнија. Неколико њих има кратку дијалошку секвенцу на почетку, дату у функцији изазивања, иза чега следи нарација. У структури предања из друге групе разликују се две целине: у првој је испричан догађај, а у другој је дато објашњење. Трећу групу чине развијенија предања у којима се могу уочити епизоде. Она су, међутим, најмалобројнија („Зрно пшенично ко крушка големо“, „Зашто баба воли зета“). Епизоде су чврсто повезане јер имају заједничку функцију – објашњење неке појаве, или неког сегмента обичајног, традиционалног кодекса.

Иако су уводни изрази разнолики, материјал показује да се приповедачи опредељују или за презентативну перспективу (бија јед'н човек, били брат и сестра, бија неки човек, били два другара, била једна девојка), или за наративну (нашло се једно пшенично зрно, сејаја човек, ишли неки пут, правила, живео).

У финалној позицији врло често се јављају коментари који треба да увере у истинитост испричаног: Такој је тој било и тако остало до века; и тако је било. Ти метатекстуални коментари указују на изворност предања као говорног жанра. Усмени дискурс подразумева пошилаоца и примаоца поруке: Што је урадеја он'ј, не знам. Они осташе, а ја се врну другу причу да ви казујем. Такав се коментар у два случаја јавља на почетку, изражавајући дистанцу (знам овако), или се пак јавља позивање на колективно знање (јес ли је, или не, причав људи). Временско одређење своди се на исказе типа неки пут и у старо време. Просторног одређења нема. Ипак постоји један изузетак: у предању „Бајрамско јаре“ испричани догађај дешава се у воденицу у Стајковце.

У језичком погледу, као што је већ речено, препознајемо све особине лесковачког говора: чување полугласника (свет'ц, с'г, к'д, пет'л, пол'к, одм'ца), замена вокалног л са лу (слунце), или са и (дибок); аналитичка деклинација и компарација (на туј животињу, из воду; потакши)¹⁴ појава партикула код заменица (тој, овој); радни глаголски придев на – ја у мушком роду једине (ишеја, бија, носија, отишеја, јашија), треће лице множине презента на -в (одморив, носив, закопав); множински

---

¹⁴ Смиљана Ђорђевић, „Етнолошко предање о настанку голубачке мушице изоколине Неготина: творбени потенцијал архитектста“, Књижевност и језик (Београд), LIV/3–4 (2007), 261–281.

облицислунчики, кучики, сиромачики); глаголски прилог садашњи на -м (трчећим).

У лексичком слоју налазе се дијалектизми за чије нам је разумевање данас потребан речник: пупуњак, ржов, шупељка, бробињак, минче куче, старејко. Јављају се и германизми: шустер, шнајдер, фруштук. Међутим, само један број записа садржи доследно све дијалекатске црте. Код неких се дијалекат меша са књижевним језиком.¹⁵

Та се одступања тичу полугласника (није забележен), спорадичног јављања падежне флексије (најчешће у локативу и дативу: по земљи, Богу), појаве футура са инфинитивом (ће наћи) и радног глаголског придева на -о (био, створио). И у оваквим записима преовлађују дијалекатске црте.¹⁶ Само је у једном предању („Како је Бог створио жену“) информатор приповедао књижевним језиком, а дијалекатске црте сведене су на изостављање финалног -т (храброс), иницијалног х- (ајде) и на облике узне и отне. Отуда се чини да ово предање не изражава у потпуности дух народа у којем је забележено.

Као специфична форма народне књижевности, предања изражавају веровања, обичаје, начин живота. Иза површинског приповедног слоја, у дубинској структури уочавају се пагански слојеви, који се у појединим предањима прожимају са хришћанским. Демонолошка предања, тако, откривају веровање у загробни живот: бришу се границе између оностраног и оностраног, откривају веровања у фантастична бића (цоглаве/цоглаве, дивљане, вампире). Она задиру у подручје табуа,¹⁷ мада не морају увек да осликавају магијско-религиозно поимање света већ веровање да се забране морају поштовати. Иако постоји рационално објашњење, казна сустиже прекршиоца; она је производ психичког притиска услед свести да је табу прекршен (страх), чиме се веровање у табуа испољава као део колективне свести.

У етиолошким предањима сусрећемо се са предметно-искуственим светом наших људи. Она говоре о постанку пшенице, о хтонским и соларним животињама¹⁸ (овци, кози, терајезу, петлу, кукавици, змији). Мешања су присутна код млађих, школованих информатора. Тако се уз локатив по земљи јавља куде ђаволски двор, из воду); уз ће се наћи ће те удавимо и сл.¹⁹

Откривају и културне стереотипе засноване на полу и националним разликама. Говоре о постанку жене од ђаволског репа, о кучешкој, мачешкој и човечјој сорти жена, о постанку турске вере, Циганима и Јеврејима.

¹⁵ Мешања су присутна код млађих, школованих информатора.

¹⁶ Тако се уз локатив по земљи јавља куде ђаволски двор, из воду); уз ће се наћи ће те удавимо и сл.

¹⁷ *Напомена*: Више о томе видети: Душан Бандић, Табу у традиционалној култури Срба, Београд 1980.

¹⁸ Вид. Љубинко Раденковић, Символика света у народној магији Јужних Словена, Просвета, Ниш / Балканолошки институт САНУ, Београд 1996, као и: Ласта Ђаповић, Земља: веровања и ритуали, Етнографски институт САНУ, Београд 1995.

¹⁹ Више о томе видети: Душан Бандић, Табу у традиционалној култури Срба, Београд 1980.

За потврду норме која је прихваћена није увек довољан сам расплет, већ и коментар приповедача. Када двојица рабације сретну неко тркаљајесто, црно, ваљчasto створење, живо ко терајез, које једва одмиче, добијају објашњење: Не ме дирајте, ја с'м несрећа. Идем куде тога и тога. Тамо сам пратен. Пол'к идем, али ћу стигнем. На овај расплет приповедач додаје експресивни коментар: За тој се људи не треба чудив кад и правога снађе несрећа. Неки од стари згреши па његови параунуци и чукунуцуци испаштав. Здетвина иде до девето колено.

Мали број предања приближава се жанру легенде и легендарне приче. У њима се, као актери, уз човека јављају и хришћански свеци (св. Ранђел) и сам Господ Бог.

Легенде су, као и иначе у нашој усменој народној књижевности, и у овој збирци мање заступљен жанр. Број сижеа је мали. Кроз варијанте неких од њих могуће је пратити како један сиже функционише код различитих казивача („Три брата и свет'ц“, „Невоља“).

Сусрет човека са натприродним одвија се према утврђеној шеми: сусрет човека са вишом силом и даривање; други сусрет и искушавање и награда или казна.²⁰

(...) Иако записи из лесковачке збирке мотивски, садржајно и структурално углавном не представљају новину, они су важан део усмене уметности речи у Срба. Веровања људи лесковачке Мораве ни не могу се битно разликовати од веровања у другим крајевима.

Оно што овим записима даје дух, живост и снагу, што их чини аутентичним, јесте њихов језик – неопипљива, али жива материја, верни пратилац који чува и изражава целокупно искуство једног народа, а чија обележја све више нестају. Отуда су ови записи, са речником који их прати, значајно подручје за дијалектологе, а по речима Наде Милошевић-Ђорђевић, „изванредан, аутентичан извор за проучавање савремене усмене уметности речи“.

Уметничка снага ових остварења извире из њихове експресивности, из магичног споја животне реалности и фантастике, универзалног и локалног, и из дијалекта који, борећи се са урбаним идиомом, изражава дух старине, драгоцену наслеђе и извориште.²¹

---

²⁰ Радмила Пешић / Нада Милошевић – Ђорђевић, нав. дело.

²¹ *Напомена*: Биљана Мичић наводи да је користила следећу литературу: Драгутин Ђорђевић, Српске народне приповетке и предања из лесковачке области, САНУ, Београд 1988; Радмила Пешић / Нада Милошевић-Ђорђевић, Народна књижевност, Требник, Београд 1997; Смиљана Ђорђевић, „Етиолошко предање о настанку голубачке мушице из околине Неготина: творбени потенцијал архитекста“, Књижевност и језик (Београд), LIV/3–4 (2007); Душан Бандић, Табу у традиционалној култури Срба, Београд, 1980; Вид. Љубинко Раденковић, Символика света у народној магији Јужних Словена, Просвета, Ниш / Балканолошки институт САНУ, Београд 1996; Ласта Ђаповић, Земља: веровања и ритуали, Етнографски институт САНУ, Београд 1995.

X
У ТРАЖЕЊУ НОВОГ ЛЕОНА КОЕНА- Књига *У тражењу новог: Индивидуализам и либерални дух у српској култури (1894–1914)* посвећена је темељним идејама које су допринеле процвату српске књижевности и теоријске мисли у периоду од 1894. до 1914. године. Кроз четири поглавља („Индивидуализам у српској култури почетком 20. века”, „Либерални дух *Српског књижевног гласника*”, „Критички принципи Богдана Поповића” и „Модерност и модернизам”) аутор расветљава значај који су идеје индивидуализма и либерализма одиграле у великом духовном подухвату који је обележио почетак двадесетог века. Иако је савремена књижевноисторијска и књижевнокритичка мисао ублажила крајње неповољне оцене о овом раздобљу које су изрицали радикални модернисти 20. и надреалисти 30. година прошлог века, књижевност овог доба још увек не заузима место које јој припада, ни када су у питању општи вредносни судови, нити репрезентативне публикације наше културе. Овом књигом аутор позива на преиспитивања критичких оцена и предубеђења, оспоравајући уврежене легенде, нетачне, произвољне и неутемељене судове и закључке који су деценијама бацали сенке на једно од најсветлијих раздобља наше књижевности и мисли о њој. По мишљењу аутора, питање о јединственом сензибилитету културне епохе која је обележила почетак 20. века код Срба, остало је отворено. У науци су оцртане контуре, скице, али праву слику дало би тек издвајање и прецизно описивање кључних обележја овог времена, што је могуће једино уколико се идеје индивидуализма и либерализма схвате као одређујући темељи културе, уопште погледа на свет српске интелигенције овог периода.²²

Уводно поглавље је општег карактера и у њему се осветљава појава индивидуалистичких идеја у српској култури, пре свега у књижевности и у теоријској мисли. Којен разматра утицај либералних идеја Џона Стјуарта Мила на српске мислиоце овог доба (пре свега на Слободана Јовановића, Богдана Поповића и Јована Скерлића), са намером да истакне кључна уверења српских писаца и интелектуалаца – слободу стварања и мишљења и поштовање индивидуализма.

Друго поглавље јесте расправа о програмској оријентацији и каснијој рецепцији најзначајнијег гласила овог периода, *Српског књижевног гласника*, са идејом да се из савремене перспективе сагледа право место овог часописа у историји наше књижевности и културе. Прва серија *Српског књижевног гласника*, која је у виђењу послератних критичара представљена као бастион конзервативизма који гуши све ново и модерно, по мишљењу аутора одиграла је пресудну улогу у преображају српске културе, постављајући стандарде како у поезији и прози, тако и у критици. *Српски књижевни гласник* није представљао глас одређене књижевне

---

²² *Напомена:* Биљана Мичић, Беседа о награђеној књизи „У тражењу новог“ Леона Коена на Данима „Николаја Тимченка“ децембра 2015. године.

школе, правца или естетичког програма. Програмска концепција заснована на идеји о поштовању суверености индивидуалног талента и отворености према европској књижевности определила је и другу, послератну серију која је реafirмисала једном утврђени либерални приступ књижевном стваралштву. Поредиши прву са другом, обновљеном серијом *Гласника*, Леон Којен показује да су оптужбе за ускогрудост и конзервативизам уређивачке политике пре рата биле неосноване. Иза уређивачке политике *Гласника* стајала је Поповићева и Скерлићева идеја „књижевног либерализма”, која је определила важну улогу овог гласила у преображају српске поезије пре Првог светског рата и у ширењу нових и другачијих праваца српске прозе коју су након рата на страницама *Гласника* објављивали Иво Андрић, Милош Црњански и Драгиша Васић. Јединим огрешењем о овакву оријентацију Којен сматра Скерлићеву критику Дисових *Утопљених душа*. Врстан историчар књижевности, проницљив књижевни критичар, отворен интелектуални дух, у тренутку „критичког слепила”, како Којен каже, заборавио је чињеницу коју је и сâм истицао и настојао да Дисов индивидуализам саобрази свом погледу на свет.

Програмски чланак „Књижевни листови”, у којем је Богдан Поповић оцртао овакву програмску оријентацију, откривају продубљено и јасно размишљање о природи књижевне критике и њеним задацима у формирању укуса публике и утицају на писце, о потреби да се књижевни ефекти који дело чине лепим рашчлањују на елементе, што је, како Којен истиче, било модерно не само у контексту српске већ шире европске критике почетком 20. века.

Критичким принципима и естетичким идејама Богдана Поповића аутор је посветио засебно поглавље са намером да укаже да је Поповић формулисао први скуп критичких принципа у српској књижевно-теоријској мисли. Један од покретача *Српског књижевног гласника*, аутор програмске концепције часописа и његов први уредник, Поповић је први код нас почео озбиљније да се бави светском књижевношћу и теоријом књижевности. Иако се у нашој култури дуже од века препознаје по *Антологији новије српске лирике*, Којен сматра да највише пажње заслужују његова естетичка и књижевно-теоријска сахватања. Аутор реконструише Поповићево поимање вредности књижевног и уметничког дела, образлажући његове идеје о симпатији, сазнајном и моралном плану књижевности, о примаоцу и његовом доживљају, о лепоти уметничког дела и естетичким вредностима, доводећи их у везу са савременим естетичким и књижевнотеоријским сазнањима. Поповићево инсистирање на аутономији књижевног дела и данас се испоставља актуелним, нарочито ако се упореди са идеолошким и догматским оградама којима су оптерећени каснији судови о песницима овог доба, судови Радомира Константиновића или Зорана Мишића нпр. Којен указује на велику пукотину, недоследност у Поповићевом систему. Најчитанија књига поезије код нас стоји сасвим усамљено у опусу Богдана Поповића. Чувена

мерила по којима је *Антологија* састављена нису у сагласју са Поповићевим критичким принципима изведеним из трију услова „под којима уметничко дело бива лепо”. Главна слабост ове антологије произлази из ауторовог непристајања да се одрекне своје чињенично нетачне слике о непрекидном и правилном развоју српске поезије. Поделом на „три доба” прилагодио је и подредио стварну еволуцију српске поезије својој представи. Стога Којен прави допринос Богдаана Поповића види у критичким принципима који одређују његов приступ књижевности и који и у савременом контексту имају шта да кажу.

Последње поглавље потенцира напор аутора да се новим читањем, превредновањем и анализом сачини права рељефна слика разматране епохе. Којен подвлачи значај разматраних идеја за ваљано сагледавање књижевности од 1894. до 1914, која је била „модерна али не и модернистичка”. Најзначајнији ствараоци овог периода (Милан Ракић, Јован Дучић, Сима Пандуровић, Владислав Петковић Дис; Вељко Милићевић, Милутин Ускоковић, Исидора Секулић) били су израазити индивидуалисти, те се њихов либерални дух опирао укалупљивању у естетички програм одређене књижевне групе. Неоспорна је чињеница да су тематске, семантичке и ритмичке новине утицале на стварање новог, модерног песништва. Богатство песничког језика, разноврсност уметничких поступака и метричке организације произлазе из индивидуализма српских писаца овог доба. Уместо вештачког укалупљивања у круте периодизацијске одреднице, Којен се залаже за описивање свих важних обележја којим би се представила јединствена слика и сензибилитет ове епохе. Поникла у сукобу старог, патријархалног и новог, индивидуалистичког морала, књижевност овог раздобља и сама је одређивана као застарела, превазиђена, неоригинална, а њено главно гласило *Српски књижевни гласник*, као трвђава конзервативног духа. Свест о континуитету српске поезије, међутим, не дозвољава немар према епохи која је изнедрила модерну српску поезију и прозу и несумњиво утицала на потоње ствараоце.

Књига естетичко-литерарних расправа *У тражењу новог* расветљава индивидуалистички и либерални дух српске интелигенције почетком двадесетог века с намером да се донесе овог раздобља изнова анализирају и вреднују. Паралелно са главним током излагања тече и један споредни, једнако важан, који преиспитује дух наше књижевне критике на чијим се извориштима налази Поповићева и Скерлићева идеја књижевног либерализма, о коју се дух наше књижевне науке, понекад склон идеологији и догми – знао да огреши. У одмереном полемичком тону аутор указује на странпутице наше књижевнокритичке и књижевноисторијске мисли које нису дале јасну, научно утемељену слику ове епохе, залажући се и у савременом контексту за јасну, прецизну, аргументовану критичку мисао ослобођену идеолошких притисака и калуца уврежених заблуда које деценијама носе рухо прихваћене истине.

